

В спеціалізовану вчену раду

Д 26.500.01

У Науково-дослідному інституті

приватного права і підприємництва

імені академіка Ф.Г. Бурчака

Національної академії правових наук України

за адресою: 01042

м.Київ, вул. М.Раєвського, 23-А

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
Заслуженого юриста України Коссака Володимира Михайловича,
завідувача кафедри цивільного права та процесу Львівського
національного університету імені Івана Франка
на дисертацію Скрипника Володимира Леонідовича
«Об'єкти цивільних прав: теоретичні і методологічні проблеми»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право**

Актуальність дисертаційного дослідження.

В умовах оновлення Цивільного кодексу України визнання поняття об'єктів цивільних прав та їхній перелік набуває особливої актуальності у зв'язку з появою в суспільстві нових матеріальних і нематеріальних благ. Категорія об'єкта цивільних прав є однією із найскладніших і недостатньо розроблених.

Дослідження та теоретичний аналіз сутності об'єкта цивільних прав необхідні для уніфікації нормативного регулювання цивільних правовідносин. Відсутність комплексного дослідження об'єктів цивільних прав, суперечливість окремих теоретичних положень та деяких норм цивільного законодавства зумовлює формування конститутивних ознак та розуміння системи об'єктів цивільних правовідносин в умовах появи нових благ.

Залишається невирішеними питання, пов'язані із з'ясуванням поняття об'єктів цивільних прав, їх ознак. До цього додаються проблема розширення

переліку об'єктів цивільних прав, які виникають внаслідок розвитку цифрових технологій, появи електронних грошей, криптовалюти, використання біоматеріалів. Все це зумовлює необхідність теоретичного осмислення на рівні дисертаційного дослідження сутності нових об'єктів цивільних прав, усунення прогалин в чинному цивільному законодавстві щодо їхнього правового регулювання.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій оформлюваних у дисертації, їх достовірність і новизна.

Перший розділ дисертації «Теоретично-правові та методологічні засади дослідження об'єктів цивільних прав» присвячений історико-теоретичному аналізу джерельної бази, сутності правової категорії «об'єкт цивільних прав».

В підрозділі 1.1 «Історіографія дослідження об'єктів цивільних прав і сучасний стан наукової розробки» розглядаються етапи становлення законодавства, яке регулює об'єкти цивільних правовідносин. Автор використовує як класичні в історичному аспекті роботи, так і сучасні монографічні дослідження. Серед іншого значна увага приділена поняттю «нематеріальне благо», «безтілесні речі» в контексті розуміння категорії «об'єкт цивільних прав». Досліджено генезу цивілістичної думки щодо розуміння об'єктів проблематики предмету дисертаційної роботи.

Підрозділ 1.2 «Методологічні засади дослідження об'єктів цивільних прав» присвячений питанням теоретико-прикладного осмислення поняття об'єкта цивільних прав як юридичної категорії.

Дослідження об'єктів цивільних прав полягає передусім у визначенні законодавством вичерпного переліку об'єктів. Тому слід погодитися з позицією автора, що дослідження методології визначення об'єктів цивільних прав повинна ґрунтуватися на таких базових передумовах: об'єктивній необхідності вивчення та аналізу не лише чинного цивільного законодавства, а й інших галузей права. В основу вибору методології дослідження має бути покладено

визначення об'єкта, предмета і мети дослідження; вибір методів досягнення поставленої мети (с.74).

Тому обґрунтованою є позиція, що дослідження цивілістичних аспектів, зумовлюється, насамперед предметом і межами аналізу. При цьому слід враховувати правовий режим об'єктів цивільних прав та їх можливість перебувати в цивільному обороті.

Застосовані в дисертації методи дослідження дозволили охарактеризувати систему об'єктів цивільних прав, розуміння правової природи майнових та немайнових благ в контексті можливості їх існування в якості об'єктів цивільних правовідносин.

Логічним продовженням дослідження є підрозділ 1.3 «Доктринальне поняття об'єктів цивільних прав та їх система». Автором аналізуються наукові позиції щодо розуміння об'єкта цивільного права. Об'єкт права як один з елементів правовідношення, є юридичною категорією цивільного права. У вітчизняній цивілістиці для розуміння об'єкта цивільних прав визначальною ознакою вважається благо. Звідси поділ благ на матеріальні та нематеріальні. Крім цього, традиційно вважається об'єктом цивільних правовідносин поведінка суб'єктів цивільного права. Підсумком аналізу є обґрунтування критеріїв систематизації об'єктів цивільних прав (с.113).

В підрозділі 1.4 «Правовий режим і оборотоздатність як ознаки об'єкта цивільних прав» обґрунтовуються підходи до формування розуміння правового режиму об'єктів цивільних прав. Автор виокремлює ознаки правового режиму (с.137). Дослідження правового режиму як системи правових норм, дозволив дисертанту сформулювати власний погляд на сутність об'єктів цивільних прав в статиці та динаміці. Класифікація правових режимів за певними критеріями має вплив на юридичну суть розуміння природи окремих об'єктів цивільних прав. Правовий режим об'єкта цивільних прав знаходиться у безпосередньому зв'язку з їхньою оборотоздатністю.

В розділі 2 «Майно як об'єкт цивільних прав» приділена увага об'єктам в матеріалізованій формі та окремим видам майна.

В підрозділі 2.1 «Речі як об'єкти цивільних прав» розглядується проблематика найбільш поширених видів об'єктів цивільних прав – речей. Хоча питанню правового режиму речі завжди були предметом досліджень цивілістів, в сучасних умовах виникла потреба з'ясування правової природи окремих матеріальних благ. Це послужило підставою для авторського визначення речі з пропозицією внести зміни в редакцію ст. 179 ЦК України, а саме: «Річ – це предмет матеріального світу, завдяки властивостям якого можуть виникати цивільні права і обов'язки» (с.155).

Отримала дальший розвиток класифікація грошей. Автор наголошує, що у системі класифікації речей за ознаками їх родової належності та індивідуальності необхідно виокремлювати квазі - індивідуальні речі, тобто такі речі з родовими ознаками, які після їх відчуження та відповідної ідентифікації можуть набути ознак індивідуально-визначених речей. (с.162).

Важливе місце в системі об'єктів цивільних прав займають нерухомі речі. Підрозділ 2.2 «Житло як об'єкт цивільних прав» присвячений аналізу правового режиму житлової нерухомості. В роботі з'ясовується поняття «житла» як об'єкта цивільних правовідносин, види житлової нерухомості. Використана практика Європейського суду з прав людини, пов'язана з визначенням поняття житла. Дисертант акцентує увагу на особливому правовому режимі житла як об'єкта нерухомості. Ця особливість полягає в особливих законодавчих вимогах до його сутності та ознак, які характеризують житло як об'єкт цивільних прав (с.178). Все це в сукупності дає підстави виокремити житло в самостійний, на думку дисертанта, об'єкт цивільних правовідносин.

В підрозділі 2.3 «Концепт грошей та цінних паперів як об'єктів цивільних прав» розглядаються питання участі грошей та цінних паперів в цивільному обороті. Особливість грошей визначається їх функціями – платіжного засобу та

різновиду речей. Звертається увага на особливість правового режиму готівкових і безготівкових грошей.

Предметом аналізу є криптовалюта в аспекті її використання в цивільному обороті в Україні (с.188). Автором критично аналізуються законопроекти, які покликані регулювати обіг криптовалюти та її похідних в Україні (с.191). Обґрунтовується своя позиція щодо перспективи використання криптовалюти в Україні як засобу платежу.

В підрозділі 2.4 «Речові права на чуже майно як об'єкт цивільних прав» аналізуються види речових прав та їх правова природа. В дисертації розглядаються підстави виникнення сервітуту. Автор обґрунтовує позицію, що незважаючи на договір як найбільш поширену підставу виникнення сервітутних прав, останні мають речову, а не зобов'язальну природу (с.231). З цим пов'язано і застосування речових способів захисту.

В дисертації підтримується позиція щодо введення до переліку речових прав на чуже майно узурфрукту. Така пропозиція відповідає реаліям сьогодення і зумовлена необхідністю забезпечення оптимального функціонування цивільного обороту. Тому заслуговує уваги пропозиція дисертанта про доповнення статті 395 ЦК України «Види речових прав на чуже майно» пунктом «Узурфрукт на чуже майно», а книгу третю «Право власності та інші речові права» доповнити главою 34-1 «Узурфрукт» (с.224).

Підрозділ 2.5 «Спадщина як об'єкт цивільних прав» присвячений питанню участі в цивільному обороті спадкової маси як об'єкта правовідносин. Автор підкреслює, що поняття «спадкова маса» може охоплювати кілька об'єктів, за винятком прав та обов'язків, які мають особистий характер.

Дисертант слушно виокремлює ознаки, які характеризують спадщину як об'єкт цивільних прав. Особливістю спадщини є те, що до її складу входять об'єкти з різним правовим режимом. При цьому використовується порівняльний аналіз із законодавством інших країн (с.241-242).

В підрозділі 2.6 «Аліменти як об'єкт цивільних прав» виокремлено грошові кошти як об'єкт права вимоги зі сторони уповноважених осіб. Автор розглядає аліменти як матеріальне благо, право на яке набуває особа за наявності, передбачених у законодавстві підстав і яке зазвичай існує у грошовій формі або у вигляді іншого майна (с.252).

Розділ 3 «Результати робіт та послуги як об'єкти цивільних прав» присвячений виконанню робіт та надання послуг в контексті об'єктів цивільного обороту.

В підрозділі 3.1 «Результати робіт як об'єкт цивільних прав» розглядаються роботи як самостійний об'єкт правовідносин. Відштовхуючись від категорії «робота» автор обґрунтовує поняття уречевленого результату виконаних робіт як матеріального блага. В роботі аналізуються монографічні дослідження, присвячені проблемним питанням «матеріалізованої форми» результатів робіт підрядного типу». Автор пов'язує між собою саму роботу та її ознаки з результатом роботи як об'єктом цивільних прав (с.275).

В підрозділі 3.2 «Послуги як об'єкт цивільних прав» розглядується категорійний апарат, властивий поняттю «послуга» як об'єкта цивільних прав. Дисертантом аналізується система договірних відносин з надання послуг. Підкреслюється, що для послуги як об'єкта цивільних прав важливим є відсутність, як правило, уречевленого результату у вигляді матеріалізованого об'єкта. Водночас слід погодитися з позицією автора, що послуга може набувати уречевленого результату. Відповідно обґрунтовується висновок, що договори про надання послуг можуть диференціюватися на ті, у яких очікуваний результат діяльності виконавця не визначається предметом договору і договори, в яких результат діяльності може бути визначений договором про надання послуг (с.283).

Розділ 4 «Нематеріальні блага як об'єкти цивільних прав» присвячений аналізу правового режиму нематеріальних благ як об'єктів цивільних прав.

В підрозділі 4.1 «Інформація як об'єкт цивільних прав» серед переліку об'єктів цивільного права досліджується інформація як об'єкт цивільних правовідносин. Залучення інформації в цивільному обороті зумовлює потребу з'ясування її правового режиму як об'єкта цивільних прав. Останній диференціюється залежно від виду інформації. Водночас, незважаючи на вид інформації, вона може бути об'єктом будь-яких цивільно-правових зв'язків, маючи властивості об'єкта цивільних прав. В дисертації виокремлено особливості інформації як об'єкта цивільних прав (с. 322-323). Обґрунтовано поняття інформації як немайнового блага, що існує в об'єктивній формі у вигляді відомостей про суб'єкта цивільних правовідносин, його діяльність і пов'язані з цим процеси або відображає характеристику та властивості певного об'єкта.

Немайнове благо загалом як предмет цивільного регулювання досліджується в підрозділі 4.2 «Немайнові блага як об'єкти цивільних прав». Автором аналізується різні точки зору щодо поняття «немайнове благо», генеза становлення цієї правової категорії в цивільному праві України.

Система немайнових благ вимагає свого упорядкування. Тому в дисертації зроблено спробу виокремити ознаки, які характерні для всіх категорій нематеріальних благ як об'єктів цивільних прав та критерії, за якими диференціюються окремі види немайнових благ. Слід погодитися з тезою автора, що оновлення цивільного законодавства потребує перегляду і уточнення окремих нормативних положень та дефініцій немайнових благ.

Оригінальністю підходів характеризується розділ 5 «Нетипові об'єкти цивільних прав», в якому розглядаються нові об'єкти цивільних правовідносин, що появились в цивільному обороті.

В підрозділі 5.1 «Енергія як об'єкт цивільних прав» розкривається зміст та правова природа благ, які не мають фіксованої форми та об'єму. Це не завжди дає змогу визначити належність цих благ певним особам і встановити їхній речовий характер. Останнє впливає на їх можливість бути предметом

деяких договорів. Для їх характеристики дисертант застосовує розуміння матеріальної субстанції, яка може бути зафіксована сучасними технічними засобами з врахуванням їх фізичних властивостей (с. 391).

В підрозділі 5.2 «Донорські органи, анатомічні та біологічні матеріали як об'єкти цивільних прав» аналізуються біоматеріалами людини в контексті їх можливості бути об'єктами цивільних правовідносин. Рівень медичної науки дозволив проводити оперативні втручання з використання донорських органів. Це зумовило потребу з'ясувати правовий режим донорських органів та їх можливість бути об'єктами цивільних прав. При цьому використання донорських органів не повинно бути об'єктом комерційного обороту, Автор слушно зауважує, що біологічні матеріали з моменту їх відділення від людського організму набувають ознак об'єктів цивільних прав (с.366). Правовий режим таких об'єктів узалежнений від виду анатомічного матеріалу та способу його отримання.

В підрозділі 5.3 «Тварини як об'єкти цивільних прав» розглядаються особливості, пов'язані з визначенням правового режиму тварин, на яких поширюється регулювання властиве речам. Водночас наявність спеціальних нормативних актів, покликаних регулювати окремі видові категорії тварин, зумовлює необхідність з'ясування особливостей окремих їх видів в цивільно-правовому аспекті. Це стосується тварин, що є об'єктами права власності, так і існуючих в дикій природі. На думку дисертанта класифікація тварин як об'єктів цивільних прав доцільно будувати за критеріями їх оборотоздатності та за природними властивостями (с.390)

Отже, дисертація Скрипника В.Л. свідчить про те, що в ній містяться важливі висновки, що стосуються правового регулювання і правового режиму об'єктів цивільних прав, а також науково обґрунтовані пропозиції, що слугували б оптимізації вітчизняного законодавства України в сфері обігу об'єктів цивільних прав. Пропозиції та висновки, що виносяться на захист є

новими або містять необхідний рівень новизни, зрозуміло сформульовані і належним чином обґрунтовані в тексті дисертаційної роботи.

Висвітлені в дисертації положення, висновки, пропозиції можуть бути використані в науково-дослідній діяльності - при подальших дослідженнях об'єктів цивільних прав; для вдосконалення чинного законодавства України в коментованій сфері відносин; в правозастосовчій діяльності – при розгляді спорів; навчальному процесі – при підготовці методичних матеріалів, підручників, посібників, спецкурсів, для проведення занять з навчальних дисциплін «Цивільне право України», «Право власності та інші речові права».

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, містяться в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні наукові результати дисертації відображено у 58 наукових публікаціях, серед яких: 1 одноосібна монографія, 18 наукових статей у фахових виданнях України, включених до науково-метричних баз даних; 8 статей у зарубіжних наукових виданнях; 24 тез на конференціях; 7 публікаціях, які додатково висвітлюють тему дослідження.

Дисертація виконана відповідно до теми науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту приватного права і підприємства імені академіка Ф.Г.Бурчака Національної академії правових наук України «Цивільно-правовий механізм регулювання майнових та особистих немайнових відносин» (номер державної реєстрації 0118U003067).

Можна зробити висновок про самостійність, оригінальність, наукову новизну рецензованої роботи та використання автором власних підходів до розв'язання низки питань, які становлять предмет дисертаційного дослідження.

Відсутність порушення академічної доброчесності. З аналізу змісту тексту дисертації офіційним опонентом вбачається дотримання здобувача вимог академічної доброчесності у повному обсязі, що підтверджується ознайомленням з представленою роботою. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, ступінь їх

достовірності та наукової новизни загалом відповідають вимогам, що ставляться до такого виду робіт. При використанні в роботі ідей, тверджень, відомостей містяться посилання згадані автором у тексті джерел інформації. Надано повну, достовірну інформацію про використання результатів наукової діяльності, а також використані методики досліджень.

Позитивно оцінюючи актуальність проведеного дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, високий науково-теоретичний рівень та практичну значущість результатів, слід висловити деякі зауваження щодо окремих дискусійних положень роботи, які потребують уточнення та додаткової аргументації:

1. В дисертаційній роботі забагато уваги приділено історичним аспектам становлення законодавства в сфері правового режиму та оборотоздатності об'єктів цивільних прав. Тим більше, що автор не обмежується лише розділом 1, але й в подальшому викладі дисертаційного матеріалу, зокрема, в підрозділі 2.4, знову звертається до історіографії дослідження на основі аналізу Зведення законів Російської імперії (с.207-208).
2. Розглядаючи окремі об'єкти цивільних прав, автор використовує терміни, властиві характеристиці правового статусу суб'єктів цивільного права. Так, на с. 97 дисертації зазначається така властивість об'єктів, як можливість брати участь у тих чи інших правовідносинах. Але об'єкти цивільних прав не можуть брати участь у цивільному обороті як суб'єкти правовідносин. Права та обов'язки учасників правовідносин виникають з приводу об'єктів цивільного права.
3. Досліджуючи правовий режим грошей як об'єктів цивільних прав, в дисертації робиться спроба порівняльного аналізу правового режиму національної валюти – гривні та іноземної. При цьому автор аналізує Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» та Закон України «Про порядок

здійснення розрахунків в іноземній валюті», які після прийняття Закону України «Про валюту і валютні операції» не є актуальними (с.181).

4. На с. 253 дисертації автор з метою захисту майнових інтересів дитини пропонує усунути колізію між нормами Сімейного кодексу України, Закону України «Про нотаріат» і Законом України «Про виконавче провадження», зазначивши в останніх особливий статус стягувача у судових справах щодо стягнення аліментів на користь дитини. Однак, не вказує в чому полягає «особливий статус стягувача».
5. В дисертації обґрунтовується доцільність класифікації тварин як об'єктів цивільних прав за критеріями їх оборотоздатності та за природними властивостями. Для цього виокремлюються ознаки, які характеризують тварину як особливий природний об'єкт (с.390-391). Однак, систематизація тварин за їхніми природними ознаками лише спричинить громіздкість структури об'єктів цивільних прав і не вплине на характеристику їх правового режиму як різновиду речі в цивільному обороті.

Наведені зауваження носять переважно дискусійний характер, не знижують загального позитивного враження від роботи і не впливають кардинально на оцінку теоретичної та практичної її значущості.

Основні положення дисертаційного дослідження В.Л. Скрипника дозволяють зробити висновок, що сформульовані ним положення новизни, висновки і пропозиції дозволили достатньо повно розкрити тему дисертації.

Відзначене дає підстави дійти до загального висновку про те, що дисертація Володимира Леонідовича Скрипника «Об'єкти цивільних прав: теоретичні і методологічні проблеми» за своєю актуальністю, новизною, одержаними науковими результатами, змістом є самостійною працею, що містить суттєві положення для вдосконалення цивільно-правового механізму обігу електронних грошей. Робота виконана на високому науково-теоретичному рівні, її зміст повністю розкриває тему дослідження. Наукові

положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист є належним чином аргументованими, достовірними і містять елементи новизни.

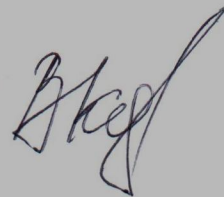
Дисертаційне дослідження має практичне значення одержаних результатів, оскільки містить ряд пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства.

Загальний висновок:

Дисертаційне дослідження на тему: «Об'єкти цивільних прав: теоретичні і методологічні проблеми» відповідає вимогам, передбаченим Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року, а його автор – Скрипник Володимир Леонідович за результатами проведення публічного захисту, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент

**доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету
імені Івана Франка**

В. М. Коссак

